



TURAN Uluslararası Sosyal ve Beşerî Bilimler Dergisi (TURANusbb)

Uluslararası Hakemli Dergi Yılı: 2023/Güz, Sayı: 5

ISSN 2792-0879

Joseph Campbell'in Monomit Kuramı Bağlamında Zaloğlu Rüstem Hikâyesi ve Motif İncelemesi*

Şeymanur ÖZ**

Öz

Carl Gustav Jung'un arketip kuramı, Joseph Campbell'in geliştirdiği monomit kuramının çıkış noktasıdır. Jung, dolaylı olarak bilinci, doğrudan bilinçdışını etkileyen her türlü etkene "arketip" adını vermiştir. Kahramanın yolculuğu dairesel bir yapı sergilemektedir ve bu bağlamda Campbell, efsanelerin, mitlerin ve hikâyelerin yapılarında ortak bir döngünün bulunduğunu, kahramanı merkeze alarak açıklamıştır. Arketipler evrenseldir fakat halk anlatılarında yer aldıklarında millileşirler. Halk hikâyeleri, içerisinde barındırdığı zengin sembolizm unsurları ile Campbell'in belirttiği döngüye sahip anlatı türlerinden biridir. Kahraman etrafında şekillenen halk hikâyeleri, toplumun ortak hafızasının ürünüdür. Bu çalışmaya konu olan Zaloğlu Rüstem Hikâyesi kahramanı, Fars mitolojisinin önemli kahramanlık figürlerindedir. Kahramanın özbenine ulaşması ve bireyleşme sürecini tamamlaması için, bulunduğu dünyadan ayrılması başka bir deyişle yola çıkması, bu yolda karşılaştığı engeller ile mücadele edip, fiziksel ve psikolojik gücünü uyumlayarak bu engellerin üstesinden gelerek erginliğe ulaşması, son aşamada artık özbenini bulmuş bir şekilde, tamamlanıp dönüş aşamasına geçmesi gerekmektedir. Hikâye, çalışmamıza ana kaynak olan Ali Berat Alptekin'in Halk Hikâyelerinin Motif Yapısı adlı kitabında, 63 numarada yer almaktadır. Bu çalışmada, Zaloğlu Rüstem hikâyesi monomit kuramı bağlamında incelenmiştir ve Campbell'in belirttiği aşamaların olumlu bir şekilde kahraman tarafından tamamlanması, içsel benine ulaşmasının ve bireyleşim sürecinin tamamlandığına işaret etmektedir.

Anahtar Kelimeler

Hikâye, Zaloğlu Rüstem, sembol, çözümlenme, monomit kuramı.

Arketipsel imgeleri mecazen fiziksel durumlarda karşılaştığımız, sezgiye dayalı kavramlar olarak tanımlayan Carl Gustav Jung'un (2006, s. 170) arketip kuramı, Joseph Campbell'in geliştirdiği monomit kuramının çıkış noktasıdır. Jung, arketip kuramında, karşılaşılan her türlü imge ve sembollerin kolektif bilinçdışında kodlandığını ifade eder ve bunları da "arketip" olarak adlandırır. Kahramanın yolculuğu anlamında kullanılan monomit kuramı ise bir döngüyü ifade etmektedir. Campbell'e göre mitik anlatılar belirli bir kalıba uymaktadır ve o, monomit kuramında efsanelerin, mitlerin ve hikâyelerin yapılarında ortak bir döngünün bulunduğunu "kahraman" arketipini merkeze alarak açıklamaya çalışmıştır (2017, s. 35).

Kahramanın yolculuğu bir harekete geçme ile başlar. (Yola Çıkış) Kahraman, sınırları içerisinde bulunduğu dünyadan çıkıp, doğaüstü olaylar ile karşılaşacağı aşamaya doğru ilerler. (Erginlenme)

* Geliş tarihi: 06.10.2023

Kabul Tarihi: 20.11.2023

Atf: Öz, Ş. (2023). Joseph Campbell'in Monomit Kuramı Bağlamında Zaloğlu Rüstem Hikâyesi ve Motif İncelemesi. *TURAN Uluslararası Sosyal ve Beşerî Bilimler Dergisi (TURANusbb)*, 5: 39-49.

** Yüksek Lisans Öğrencisi., Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, ZONGULDAK/ TÜRKİYE. E-posta: seymanuroz1122@icloud.com ORCID: 0000-0002-4721-0174

Bu aşamada kahraman, olağanüstü güçler ile karşılaşır ve zafer kazanır. (Dönüş) Kahraman bu zafer sonunda üstün bir güç ile geri döner. Bu döngü, monomitin çekirdeğidir. Hikâyeler, genellikle kendi içerisinde tutarlı ve sebep-sonuç ilişkisine dayalı bir yapı oluşturmaktadır. Bu yapı; karakterleri, olayı, problemi, olayın sonucunu ve olay dizisini göz önüne alarak oluşturulur. Bu bağlamda çalışmaya konu olan Zaloğlu Rüstem Hikâyesi, monomit kuramı çerçevesinde incelenmiştir.

Halk Hikâyesi Hakkında Genel Bilgiler

Halk hikâyesi, çoğunlukla kahramanlık, aşk vb. konuların işlendiği, nazım-nesir karışık, gerçek ya da gerçek dışı olayların anlatıldığı, zaman-mekân ve söyleyeni belli olmayan anonim halk edebiyatı ürünüdür. Halk hikâyesinin tanımı üzerine çeşitli tanımlamalar yapılmıştır.

Ali Berat Alptekin halk hikâyesi tanımı şu şekildedir: “Göçebelikten yerleşik hayata geçişin ilk mahsullerinden olup; aşk, kahramanlık, vb. gibi konuları işleyen; kaynağı Türk, Arap-İslâm ve Hint-İran olan, büyük ölçüde âşıklar ve meddahlar tarafından anlatılan nazım nesir karışımı anlatmalardır” (2021, s. 7). Şükrü Elçin, halk hikâyelerini milletin roman ihtiyacını karşılayan, özel bir üslup ile yazılmış, hayal ya da gerçek olayların anlatıldığı eserler olarak tanımlamaktadır (2004, s. 444).

Pertev Naili Boratav, Halk Hikâyeleri ve Halk Hikâyeciliği adlı çalışmasında, halk hikâyelerini bir tür konusu olarak ele alırken, destanların birçok özelliğini üzerinde taşıdığını belirtmektedir (1946, s. 70).

Türk dünyasında halk hikâyesi terimi yerine kullanılan kavramlardan bazıları şöyledir: Azerbaycan'da dastan, hekâye; Özbekistan'da halk dastanı; Kırgızistan'da epos, cır, anız; Uygur Türkleri hikâye; Altay Türkleri kay çörçök; Hakas Türklerinde ise nımah şeklinde kullanılmaktadır. Bunun yanına eklememiz gerekir ki, Hakas Türklerinde karşılaştığımız nımah terimi, “alıptığ nımah” şekli ile karşımıza çıktığında destan türünü ifade etmektedir.

Halk hikâyelerinin şekil ve muhteva özellikleri incelendiğinde, halk hikâyeleri nesir ve nazım karışık bir yapı sergilemektedir. Giriş kısımlarında masallardakine benzer şekilde formellere rastlanır. Hikâyelerin dili sözlü kaynaklarda sade ve anlaşılır bir üslup taşıırken, yazılı nüshalarda kullanılan dilin ağırlaştığı görülmektedir. Halk hikâyelerinin konuları çoğunlukla aşktır. Anadolu'da rastladığımız örnekleri ise; Ercişli Emrah, Tahir ile Zühre vb. hikâyelerdir. Olağanüstülüklerle rastlanır ve kahramanların dünyaya gelişleri de genellikle olağanüstü bir şekildedir. Hikâyelerdeki olaylar gerçek ya da gerçeğe yakın olarak verilmektedir. Erkek ve kadın kahramanlar yapı içerisinde birlikte yer alır fakat erkek kahramanın merkeze alındığı formları çoğunluktadır. Kahramanların âşık olmaları ise dört şekilde gerçekleşir:

- a) Rüyada bade içerek âşık olma
- b) Resme bakarak âşık olma
- c) Aynı evde büyüyen kahramanların kardeş olmadıklarını öğrenince âşık olmaları

d) İlk görüşte âşık olma

Hikâyelerin bazı bölümlerinde okuyucu ya da dinleyiciler için yapılan dualara yer verilir. Hikâye anlatıcıları, destanlarda da olduğu gibi âşık adındaki ustalardır. Hikâye gelenekçiliği denilince Azerbaycan ve bunun yanında Doğu Anadolu'nun yeri ayrıdır. Bu gelenek, Azerbaycan'da hâlâ yaşamaktadır (Alptekin, 2021, s. 43). Çoğunlukla hafızalarda yer edinen hikâyelerin bu bölgelerde anlatıldığı bilinmektedir.

Halk hikâyelerinin beslendiği kaynaklar konusunda da çeşitli görüşler vardır. Bunlardan biri, Mehmet Fuad Köprülü'ye aittir. Köprülü, Edebiyat Araştırmaları adlı eserinin, meddahlarla ilgili olan bölümünde halk hikâyesi kaynaklarını (2004, s. 366-371) üç şekilde sınıflandırmaktadır: Dede Korkut, Köroğlu gibi eski Türk geleneğini içerisinde barındıran mevzular, dinî mevzular (Mevlid, Hallac-ı Mansur gibi sufilere ait kitaplar), İran geleneği içerisinde ortaya çıkmış dinî olmayan bazen İslâmî renge boyanmış mevzular (Kelile ve Dimne, Şehname vb.). Halk hikâyelerinin incelenmesi ise, epizotlarına ve motiflerine göre inceleme olmak üzere temelde ikiye ayrılır. Bunların da kendi içerisinde alt başlıklar olarak inceleme metotları bulunmaktadır.

Zaloğlu Rüstem Hikâyesi Özeti

Dal'ın Zal isminde bir oğlu vardır ve yaşı geldiğinde oğlunu evlendirmek için erkenden kız aramaya başlar. Uygun kız bulunur ve kısa sürede evlenirler. Dokuz ay sonra dünyaya bir çocuk gelir ancak kimse çocuğu beğenmez. Baba Dal, torununu görünce korkar ve ormana atılmasını emreder. Zümrüdü Anka, ormanın içinde rastladığı çocuğu görünce onu yuvasına götürür, yedi sene besler ve büyütür. Adını da Zaloğlu Rüstem koyar. Zümrüdü Anka'nın yavrularıyla beraber büyüyen Rüstem, günlerden bir gün yılan saldırısına uğrar. Anka'nın daha önce kendisine verdiği kalkan ile kendisini korumayı başarır ve yılanı öldürür. Bu kahramanlığa şahit olan Anka, Rüstem'in yiğitlik merhalesine ulaştığını anlayarak onu yedi derya adasına götürür. Burada Rüstem denizden çıkan iki aygırı evcilleştirir, Anka'nın verdiği eyerleri atların sırtına vurur. Altı ayaklı aygırlarla dolaşan Rüstem'e, günü gelince Anka kimliğini açıklar. Bu sırada Dal ve oğlu Zal, düşmanlarla savaşmaktadır ve yardıma ihtiyaçları vardır. Anka'dan babasının ve dedesinin zor durumda olduğu haberini alan Rüstem, yardımlarına koşar. "Bana Zaloğlu Rüstem derler" diye nâra atan Rüstem'i görünce herkes şaşkına döner. Ancak Rüstem, kendini tanıınca gerçek ortaya çıkar. Zaloğlu Rüstem'den önce dünyaya gelen Kahraman-ı Katil, Kaf Dağı'nı gezmiş, orada olanları ve olacakları öğrenmiştir. Kahraman-ı Katil, 700 yaşına girdiği zaman üç oğlu ile bir kızını huzuruna çağırır ve onlara Zaloğlu Rüstem'in geleceğini bildirir: "Zaloğlu Rüstem yeryüzüne geldiği zaman bütün devleri öldürecek, Kûh-ı Kaf alametleri onun önünde inleyecek, bütün in-cin onun önünden kaçacak! Evlatlarım onunla düşman değil, dost olun" (Alptekin, 2021, s. 279) diye nasihat eder. Olaylar cereyan ederken diğer tarafta Rüstem, on dört gün gece gündüz düşmanla savaşmaya devam eder ve onları bozguna uğratar. Düşmanlarından kurtulan Dal, devlerden de kurtulmak zorundadır. Rüstem, devlere karşı savaşmaya

karar verir. Denizaygırına binen Rüstem, devlerin Kaf Dağı'na kaçtığını öğrenince onları takip ederek, yerlerine ulaşır fakat bu yolda karşısına çıkan her canlıyı öldürmektedir. Rüstem fazla gururlandığı için Cenab-ı Allah onu bir kediyle imtihan eder ve Rüstem bir kedi tarafından yaralanır. Rüstem yaranın iyileşmesini beklerken, devlerden kurtulan insanlar da vergilerini Zal'a ödemeye başlarlar. Rüstem, Kaf Dağı'na gider ve burada otuz altı yıl boyunca devlerle savaşır. Bu zaman süresinde devlerin büyük bir kısmı ölmüş, geri kalanlar ise kuyulara saklanmışlardır. Dünyadaki herkes Rüstem'in öldüğünü söylemektedir. Bunu duyan Kahraman-ı Katil'in evladı babasına Rüstem'in ölüp ölmediğini sorunca Katil, bunun doğru olmadığını söyler. Kaf Dağı'ndan dönen Rüstem, yeryüzüne gelir. Ancak yeryüzüne indiği yer Kahraman-ı Katil'in çiftliğidir. Bir çınar ağacının dibinde uyuyan Rüstem, Katil'in kızı Zeynep'i görür ve ona âşık olur. Buradan ayrılan Rüstem, yolda Zeynep'in kardeşiyle karşılaşır. Katil'in oğlu Rüstem'e bir ok atar ve Rüstem, oku göğsünden çıkarıp geri fırlatır. Katil'in oğlu oku babasına getirip durumu anlatınca Kahraman-ı Katil, Rüstem'i tanır. Yoluna devam eden Rüstem, günün birinde kalelerine geri döner. Onun narasını duyan herkes sevinir, ancak düşmanları onun ölmediğini görünce neye uğradıklarını şaşırırlar. Rüstem, başından geçenleri babası ve dedesine anlatır, ayrıca yolda gördüğü kızdan da dedesine bahseder. Bunun üzerine Dal, kızı istemeye karar verir ve düğünleri olur. Zeynep ve Rüstem'in muradına erdikleri sırada devler, tekrar çıkıp yeryüzüne gelirler. Rüstem, pek çok dev öldürmüştür, diğerleri ise aman dileyip kurtulurlar. Dokuz ay sonra Rüstem'in bir oğlu olur ve adını Haydar koyarlar. Haydar büyür zekâ ve hile bakımından Emir Ümmiye'yi geçer. Rüstem, devlerle savaşırken, düşmanları Dal'a saldırır ve Haydar da bu savaşa katılıp zayıf düşer. Rüstem de kaleye döndükten bir müddet sonra ölür (Alptekin, 2021, s. 279-280).

Hikâye, bir babanın yakışıklı olduğu kadar yiğitlikle de ön planda olan oğluna kız aramasıyla başlar. Kahraman çok geçmeden evlenir ve bir oğlu dünyaya gelir. Zaloğlu Rüstem'in asıl hikâyesi buradan sonra başlamaktadır. Kahramanın yolculuğu Yola Çıkış, Erginlenme, Dönüş aşamaları bağlamında ele alınmıştır ve metin içerisindeki motifler incelenmiştir.

1. Yola Çıkış: Maceraya Çağrı

Yolculuk anlatılarda bir çağrı ile başlar. Kahramanın kendini bulmasındaki ilk adım, bulunduğu ortamdan ayrılması ile gerçekleşir. A. İpek Gökeri, doktora tezinde Campbell'in çağrının başlangıcı hususundaki ayrımı üç madde halinde belirtir: Kahraman bir gereklilik ile kendiliğinden yola çıkabilir, otorite bir figür tarafından yollanabilir, rastlantı ya da yanlışlıkla kendini maceraya atılmış bir şekilde bulabilir (Campbell, 1979, s. 66). Ayrılma yani yola çıkış, psişik süreçlerin ilkidir. Psişe, Jung için beden kadar önem arz etmektedir. Kendi ifade biçimlerine sahip olup, yapısı olan bir dünyadır (Jacobi, 2002, s. 15). Kendi içsel benliğimiz hakkında göremediğimiz ama bildiğimiz her şeyi, psişenin yardımı ile algılayabilmekteyiz.

Kahramanı büyüten Zümrüdü Anka, mitolojik bir kuştur. Kuşlar, yer ile gök arasındaki ilişkileri, manevi hayatı, melekleri ve varoluşun üst katını simgelerler (Ersoy, 2000, s. 464). Zümrüdü Anka, ölümsüzlüğün yanı sıra tanrısal bağımsızlığın ve ruhun sembolü olmuştur.

Karşımıza burada çıkan bir diğer motif 'ormana terk edilme' motifidir. Orman, doğa şeklinde bir tapınaktır ve yeryüzünün saçlarıdır. Türk halk anlatılarında karşımıza ormana terk edilmiş olarak çıkan kahramanın hiçbir şekilde korkmadığı, karşısına çıkan engellerle mücadele ettiği ve uyum sağlayabildiği görülmektedir. Orman; cinlerin, devlerin ve kötü ruhların dolaştığı bir mekân olmasına rağmen, kahraman mücadelesi oranında güçlenmekte ve bu sayede olgunlaşmaktadır.

Hikâyede Anka, kahramana bir ad koyar. Eski Türklerde ad, çocuğa bir yiğitlik, kahramanlık sonucu koyulurdu. Bu işi genellikle yaşlı ve bilge bir kişi üstlenirdi. Yaşlı-bilge kişi yol gösterici, yardım eden, danışılan kişi olduğundan Yüce Birey arketipi ile ilişkilendirilir. Halk anlatılarında Yüce Birey karşımıza Hızır, derviş, bilge ve yaşlı kişi, ak sakallı kişi vb. olarak çıkmaktadır.

Hikâyede karşımıza çıkan 'yedi' sayısı formülistik bir sayıdır. Evrenin Tanrı tarafından altı günde yaratılıp, yedinci gün Tanrının dinlenmesi ve o günü kutsal sayması bu sayıya da bir kutsiyet atfetmektedir. Yedi, yer ile göğü birleştiren de bir sayı olması bakımından önemlidir. Bahaeddin Ögel, Türk Mitolojisi adlı çalışmasında yedi sayısının Türklere belki de Batı kültürünün etkisiyle ya da Ortadoğu'dan girmiş olabileceğini ancak bu sayının kutsallığının, Göktürk devletinin başlarından beri görüldüğünü belirtmiştir (2020, s. 552). Sayı sembolizminin çok çeşitli olduğunu ifade eden Annemarie Schimmel, Sayıların Gizemi adlı eserinde yedi sayısını, yapılan çalışmalardan hareketle incelemiş ve bu sayının farklı kültürlerde neleri simgelediğini belirtmiştir (1998, s. 140-168).

Hikâyede Rüstem'in, günün birinde bir yılanın saldırısına uğradığı geçmektedir. Yılan, Necmettin Ersoy'un Semboller ve Yorumları adlı eserinde, dairenin dinamiği, yani süreklilik gösteren hareketlerin sembolü olarak tasvir edilmiştir (2000, s. 438). Yılan, insanlar arasında varlığını sürdürebildiği için ölümsüz olarak kabul edilir. Arketipler hatırlatıcıdır, bu bağlamda kahramanın yılanı öldürmesi psikik korunma sayılabilmektedir. Zaloğlu Rüstem, kendi bilinç dışına ulaşabilmek için Anka'nın verdiği kalkanı kullanarak yılanı öldürmüş ve ilk eşiği atlamıştır. Joseph Campbell'a göre eşiğin aşılması, keşfedilmemiş olana atılan ilk adımdır (2017, s. 76). Eşik, sınavlar yoluna girmeden önceki en önemli aşamadır.

Türk halk anlatılarında belirli yaşa gelen kahramanın bir yiğitlik gösterip, kendini ispatlaması gerekmektedir. Hikâyede ise Anka, Rüstem'in kahramanlığını görür ve yiğitliğinin tamamlandığını anladıktan sonra onu yedi derya adasına götürür. Bahsettiğimiz ispat, bilinçli ya da bilinçsiz bir şekilde karşımıza çıkabilir. Zümrüdü Anka ise daha önce de belirttiğimiz gibi mitolojik bir kuştur. Bunun yanında, insanlara yardım edebiliyor olması ve onları kurtarması gibi birçok özelliğinden dolayı üst dünyaya ait olduğu düşünülmektedir. Dal ve Zal olaylar silsilesi devam ederken, düşmanlarla savaşmaktadır. Zaloğlu Rüstem, bunu duyup yanlarına gider ve kimliğini ortaya çıkarır.

Hikâyede kahramanı maceraya çağıran unsur, dedesinin ve babasının düşmanlar ile girdiği mücadeledir. Çağrının gerçekleşmesi noktasında bu, “Kahraman bir gereksinim ile zorlanıp kendiliğinden yola düşebilir” (Gökeri, 1979, s. 66) ibaresiyle örtüşmektedir.

Kahraman-ı Katil burada karşımıza, geleceği önceden takdir eden kahraman olarak çıkar. Katil, Rüstem'den önce dünyaya gelmiş, Kaf Dağı'nı gezmiş ve olacakları önceden bilmektedir. Kahraman-ı Katil, yiğitlik ve cesaret konusunda Rüstem'den geri kalmayan bir tiptir. Kaf Dağı, Türk halk anlatılarında mitolojik bir dağ olarak karşımıza çıkmaktadır ve dağlar bereketin kaynaklandığı bir yerdir ve yücelik, büyüklük gibi kavramları sembolize etmektedir. Topografik görüntüsü sebebiyle de dağlar, yer ile göğün birleşme noktasıdır. Tanrı ile bağlantılı olarak düşünülmüş ve bunun yanında tanrılara, tanrıçalara, dağ perilerine mesken olmuş, ilk ana ve baba sayılmışlardır.

Zaloğlu Rüstem'in ilk eşiği atladığı an yukarıda da belirtildiği üzere yılanı öldürmesidir. Eşiğin aşılması, kahramanın yolculuğunda yeni bir kapı açılmasına neden olur. Bu kapı, birçok güçlkle mücadele edip, sembolik unsurlarla karşılaşacağı geçit niteliğindedir. Bireyleşme sürecine atılan adımdır ve bu sürecinin amacı, kişinin ruhsal bütünlüğüne ulaşmasıdır. Kahramanın hem yılan hem de devlerle savaşması, ayrılma aşamasının çok boyutlu bir yapı sergilediğini de göstermektedir.

2. Erginlenme: Sınavlar Yolu

Kahraman-ı Katil'in çocuklarına verdiği nasihatte, Rüstem'in devleri öldüreceği, Kaf Dağı'nın tüm alametlerinin onun önünde inleyeceği, Rüstem ile düşman değil, dost olmaları gerektiği ifadeleri geçmektedir. Anlatılarda devler, kahramanın karşısına her zaman zor bir engel olarak çıkar. Kahraman ya devlerle savaşarak istediği yere ulaşır ya da devlerle dost olarak gayesine ulaşmaya çalışır. Devler, hayali ve gerçeğe yaklaşan boyutuyla düşünce katmanları içerisinde görkemli bir yere sahiptir. Mitolojik ve sembolik tasavvurda güçlü anlamları olan dev, pek çok kültürde yer edinen evrensel bir motiftir (Özdemir, 2019, s. 24). Devler, çok iri insanlar gibi tasvir edilmekle beraber, zaman zaman kırk başlı, kırk kulaklı veya yedi başlı, yedi kulaklı olarak karşımıza çıkmaktadır.

Rüstem, otuz altı yıl boyunca Kaf Dağı'nda devler ile savaşmaktadır ve bu süreçte devlerin büyük kısmı ölmüş, bir kısmı da kuyulara saklanmışlardır. Erişkin karakterli bir sembol olan dağın aşılması, kahramanın ruhsal ve fiziksel bütünlüğünün simgesidir. Bireyleşim süreci içerisinde Campbell'in “gölge” olarak adlandırdığı arketip ile karşılaşılır (Campbell, 2006, s. 69). Burada dev, insanın zihnindeki büyüttüğü korkuların bir sembolüdür ve gölge arketipi ile ilişkilendirilir. “Gölge olumsuz taraflarımızın farkına varmamıza imkân veren, bizi var eden bir arketiptir” (Özdemir, 2019, s. 20). Gölge ile bir mücadeleye girip, galip gelen kahraman içsel benine ulaşma sürecinde önemli bir aşama kaydeder. Çünkü dev, benliğin bir bütüne kavuşabilmesindeki en kuvvetli engeldir.

Gölge arketipini, kahramanın benliğinden ayrılan fakat ona adeta bir gölge gibi yapışan parçası olarak düşünebiliriz. Reddettiğimiz veya zihnimizde oluşturduğumuz kurallara ters düştüğü için bastırdığımız, doğuştan gelen kolektif yatkınlığımızın bir sembolüdür. Gölgenin gelişimi, egonun

gelişimi ile paraleldir. Bilinçli bir varoluşta egonun arka plana atılması gibi gölgenin ortaya çıkışı da zorlaşmaktadır. Bu çıkış ancak, bilincin dışavurumu ile gerçekleşmektedir.

Burada karşımıza çıkan bir başka mekân da kuyudur. Kuyular, yer altını temsil etmekle beraber bilinç dışının bir simgesidir.

Türk halk anlatılarında kuyu, devlerle ilişkisi en güçlü mekândır. Çünkü devlerin dikey boyutta yer alan varlıkları, özünde ateşi barındıran ontolojik formları ve eril karakterleri, sembolik olarak kuyu ile aynı evreni paylaşmalarına olanak tanır. Devler fenomenolojik olarak âdeta kuyu ile bütünleşmiş yaratıklardır (Özdemir, 2019, s. 361).

Kuyu, devlerin bilinç mekânlarıdır. Kuyu ve mağara gibi yer altı mekânları “balinanın karnı” arketipi ile ilişkilendirilir ve Yüce Ana arketipinin simgesel bir formudur. Devlerin, gölge arketipi ile ilişkili olduğunu ve kahramanın bilinç dışının bir sembolü olarak ortaya çıktığını yukarıda belirtmiştik. Devlerin bir kısmının ölüp, bir kısmının kuyulara saklanması ana rahmine yani, yaşamın kaynağına geri dönüşü simgelemektedir. Yeniden doğabilmek için ölmek anlamına gelmektedir.

Rüstem, yeryüzüne gelir ve indiği yer Kahraman-ı Katil'in çiftliğidir. “...bir çınar ağacının dibinde uyuyan Rüstem, Katil'in kızı Zeynep'i görür ve âşık olur. Buradan ayrılan Rüstem, yolda Zeynep'in kardeşiyle karşılaşır. Katil'in oğlu Rüstem'e bir ok atar” (Alptekin, 2021, s. 280). Öncelikle ağaç, yaşamın süreklilik ve sonsuzluk algısını oluşturmaktadır. René Guénon'un Yatay ve Dikey Boyutların Sembolizmi adlı çalışmasında da belirttiği gibi ağaç, dünyanın eksenini sembolize etmektedir (2019, s. 169). Ağaçlar evrenin şu üç katıyla birleşir: Güç aldığı kökleriyle yeraltı, gövdesi ve alt dallarıyla; yeryüzü, üst dallarıyla; yukarıya, ışığa yükselerek, gök ile birleşim kurmaktadır. Ok ise, ezoterik çevrelerde yer ile gök arasındaki değişimlerin, gidiş ve gelişlerin bir sembolüdür. Ok, mitolojide Tanrı silahı olarak geçmektedir.

Hikâyelerde ilk görüşte âşık olma, sıklıkla karşılaşılan bir motiftir. Aşk, halk anlatılarında neredeyse vazgeçilmez bir konu olarak karşımıza çıkar ve insanın yarattığı, yine insanı anlatan eserlerde aşkın yer alması kaçınılmazdır. “Aşk en kutsal olgulardan birisidir. İnsan, içinde büyüttüğü aşk ile yaşar. Allah'a, tabiata, sevgiliye kısacası Yaratana ve yaratılana duyulan aşk; insanı değişime uğratan ve dönüştüren kutsal bir duygudur” (Çetindağ, 2011, s. 83-92). İnsan, doğası gereği sahip olduğu ya da olmak isteği şeylere his besleyen bir varlıktır. Aşk, arketipsel sembolizm bağlamında, kahramanın bütünlüğünün tamamlanmasında önemli bir ögedir.

3. Dönüş

Dönüş, monomit olarak adlandırılan kahramanın yolculuğu bağlamındaki döngünün son aşamasıdır. Dönüş aşamasına gelen kahraman, içsel benine ulaşmış olarak kabul edilir. Maceraya atılmanın sonucunda kahramanın, yaşam değiştiren ödülüyle geri dönmesi gerekmektedir (Campbell, 2017, s. 179). Hikâyede aşılması gereken engelleri tamamlayan Rüstem'in, kaleye geri döndüğü

belirtilmektedir. Bu aşamaya gelen kahraman, artık aydınlığa ulaşmış ve önüne çıkan her engelle mücadele ederek galip gelmiş, erginlenme aşamasını tamamlamıştır.

Joseph Campbell'e göre, Tanrıların dünyası ile insanların dünyası, yaşamak ile ölmek ve gece ile gündüz birbirinden farklı olarak tasvir edilmektedir (2017, s. 199). Kahraman kendi dünyasının dışına çıkıp, karanlıklar ve engeller ile dolu yolda macerasını tamamlar. Birliği kendinde tam olarak gerçekleştirmeyi başarmış olan kişi için, tüm zıtlıkların ortadan kalkmış olmasıyla savaş hali de sona ermiştir (Guénon, 2019, s. 75). Kahramanın dönüşünü tamamlama süreci içerisinde karşılaşılan at motifi, göçebe kültürünün de etkisi ile Türk toplumlarında önemli bir yer tutmaktadır. Destanlarda, hikâyelerde, masallarda ve diğer halk edebiyatı ürünlerinde karşımıza çıkan at, her zaman kahramanın yoldaşı konumundadır. Bu at, olağanüstü varlık olarak karşımıza çıkabilmektedir. Destanlarda atın adının geçtiği yerde sahibinin adı da anılmış olur. Kahramanın mücadelesindeki faydaları dolayısıyla da kuvvet ve kudretin sembolü olmuştur (Çoruhlu, 2000, s. 141). Türkler arasında atın gücünün Tanrı tarafından verildiğine inanılmaktadır ve kahramanların en büyük yardımcısı atı sayılmaktadır.

Hikâye, kaleye döndükten sonra Rüstem'in ölmesiyle sona erer. Burada da karşımıza "tayy-ı zaman" çıkmaktadır. Kısa zamanda uzun mesafeler ve olayların hızlı bir şekilde gerçekleşmesi anlamına gelmektedir.

Sonuç

Joseph Campbell, mit ve efsanelerin incelenmesinden hareketle *The Hero With A Thousand Faces*, "Kahramanın Sonsuz Yolculuğu" olarak çevrilen çalışmasında, tüm mitik anlatılarda ortak bir kahramanlık döngüsünün bulunduğunu ifade eder. Bu döngüyü "monomit" olarak adlandırıp Yola Çıkış, Erginlenme ve Dönüş olarak aşamalara ayırır. Kahramanın yola çıkışı yani maceraya atılması, seçtiğimiz hikâyede bir yardım gereksinimi ile başlamıştır. Kahraman tanıdık dünyasından çıkmak zorunda kalır. Serüvene atıldıktan sonra hikâye kahramanı Rüstem, karşısına çıkan engellerle mücadele ederek, erginlenme aşamasındaki sınavlar yolunu tamamlamış ve kendi teslimiyetini kazandıktan sonra dönüş aşamasına geçmiştir. Campbell'in monomit kuramının aşamalarından sırasıyla geçmiş olan kahraman, nihai ödülünü kazanmıştır. Kazandığı bilgelik ve deneyimleri kullanarak toplumuna katkıda bulunur. Sonuç olarak, birçok kültürün mit ve hikâyelerinde tekrarlanan bu temel döngünün, evrensel bir insan deneyimi olduğunu söyleyebiliriz.

Hikâye, kahramanın tamamlaması gereken aşamalara uygun bir biçimde incelenmiş, bu döngünün hikâyenin yapısına uyum sağladığı görülmüş ve içerisinde zengin arketip örneklerine rastlanmıştır. Halk edebiyatı ürünlerinin hemen hepsinde karşılaşılan motifler ve semboller açıklayıcı bir biçimde, olay sıralamasına göre incelenmiştir. Kaynak olarak seçtiğimiz "Halk Hikâlerinin Motif Yapısı" adlı çalışma içerisinde yer alan Zaloğlu Rüstem hikâyesi, kahramanın kendini ispatlamasından bir süre sonra sonsuz ölüm yolculuğuna çıkmasıyla sona ermiştir.

Kaynakça

- Alptekin, A. B. (2021). *Halk hikâyelerinin motif yapısı*. Akçağ Yayınları.
- Boratav, P. N. (1946). *Halk hikâyeleri ve halk hikâyeciliği*. Milli Eğitim Basımevi.
- Campbell, J. (2017). *Kahramanın sonsuz yolculuğu*. S. Gürses (Çev.). İthaki Yayınları.
- Çetindağ Süme, G. (2011). Elâzığ türkülerinde aşk olgusunun sembolik söylemleri. Pürlü, Kadir (Ed.), *Kültürümüzde türkü sempozyumu bildirileri 22-25 Ekim 2011* (s. 83-92). Sivas Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü.
- Çoruhlu, Y. (2000). *Türk mitolojisinin ana hatları*. Kabalcı Yayınevi.
- Elçin, Ş. (2004). *Halk edebiyatına giriş*. Akçağ Yayınları.
- Ersoy, N. (2000). *Semboller ve yorumları*. Dönence Yayınları.
- Gökeri, A. İ. (1979). *Arketiplere dayanan yeni bir inceleme yönteminin tanıtılarak İngiliz ve Türk edebiyatında bazı romans ve epik niteliğinde yapıtlara uygulanması*. Yayımlanmamış doktora tezi, Ankara Üniversitesi DTCF.
- Guénon, R. (2019). *Yatay ve dikey boyutların sembolizmi*. F. Toğaçoğlu (Çev.). İnsan Yayınları.
- Jolande, Jacobi. (2002). *C.G. Jung psikolojisi*. M. Arap (Çev.). İlhan Yayınevi.
- Jung, C.G. (2006). *Analitik psikoloji*. E. Gürol (Çev.). Payel Yayınevi.
- Ögel, B. (2020). *Türk mitolojisi*. Altınordu Yayınları.
- Özdemir, S. D. (2019). *Türk halk anlatılarında dev motifi*. Doktora tezi, Fırat Üniversitesi.
- Schimmel, A. (1998). *Sayıların gizemi*. M. Küpüşoğlu (Çev.). Kabalcı Yayınevi.

Zaloglu Rustem Story and Motif Analysis in the Context of Joseph Campbell's Monomyth Theory*

Şeymanur ÖZ**

Abstract

Carl Gustav Jung's archetype theory is the starting point of the monomyth theory developed by Joseph Campbell. Jung called all kinds of factors that indirectly affect the consciousness and directly affect the unconscious as "archetypes". The protagonist's journey happens in a circular fashion; in this manner, Campbell centered on the protagonist to explain that there is a common cycle in the structures of legends, myths, and stories. Archetypes are universal until they turn into domestic in folk tales. The folk tales containing rich symbolic elements are included in a narrative genre that possesses the circle told by Campbell. Tales shaped around the protagonist are the products of the public memory. Zaloğlu Rüstem, the subject of our study, is one of the important heroic figures in Persian mythology. For the protagonist to reach his/her inner self and complete the individuation process, s/he must break away from the world s/he is in, fight the obstacles he encounters, overcome these by adapting his/her physical and psychological strength, and reach maturity. As a result, in the last stage, s/he must pass to the stage of completion and return, having found his/her self-identity. The story is located at number 63 in Ali Berat Alptekin's book "The Motif Structure of Folk Stories", which is the main source of our study. This study will examine the story of Zaloğlu Rüstem in the context of monomyth theory. The positive completion of the stages specified by Campbell by the hero indicates that he has reached his inner self and that the individuation process has been completed.

Keywords

Story, Zaloglu Rustem, symbol, analysis, monomyth theory.

* **Date of Arrival:** 06.10.2023

Date of Acceptance: 20.11.2023

Citation: Öz, Ş. (2023). Joseph Campbell'in Monomit Kuramı Bağlamında Zaloğlu Rüstem Hikâyesi ve Motif İncelemesi. *TURAN Uluslararası Sosyal ve Beşerî Bilimler Dergisi (TURANusbb)*, 5: 39-49.

** Master's student., Zonguldak Bülent Ecevit University Faculty of Humanities and Social Sciences, Department of Turkish Language and Literature, ZONGULDAK/ TURKEY. Email: seymanuroz1122@icloud.com ORCID: 0000-0002-4721-0174

История Залоглу Рустема в контексте теории мономифа Джозефа Кэмпбелла*

Шейманур ОЗ**

Аннотация

Отправной точкой теории мономифа, разработанной Джозефом Кэмпбеллом, является архетипическая теория Карла Густава Юнга Юнга, называвшая «архетипом» любые факторы, влияющие на сознание и бессознательное. Путешествие главного героя происходит по кругу; таким образом, Кэмпбелл сосредоточился на главном герое, чтобы объяснить, что в структурах легенд, мифов и историй существует общий цикл. Архетипы универсальны вплоть до превращения в народные и в бытовые сказки. Народные сказки, содержащие богатые элементы символизма, входят в повествовательный жанр, охватывающий круг, рассказанный Кэмпбеллом. Повести, складывающиеся вокруг главного героя, являются продуктом общественной памяти. Залоглу Рустем – объект нашего исследования, является одним из важных героических персонажей персидской мифологии. Чтобы главный герой достиг своего внутреннего «я» и завершил процесс индивидуации, он должен вырваться из мира, в котором он находится, бороться с препятствиями, с которыми он сталкивается, преодолеть эти препятствия, адаптируя свои физические и психологические силы, и в результате достичь зрелости. На последнем этапе необходимо перейти к фазе возвращения, обретя свое истинное «я». В работе Али Берата Альптекина под названием «Мотивная структура народных рассказов», которая является основным источником нашего исследования, повесть о Залоглу расположена под номером 63. В нашем исследовании данная повесть рассматривается в контексте теории мономифа. Положительное завершение героем указанных Кэмпбеллом этапов свидетельствует о том, что он достиг своего внутреннего «Я» и процесс индивидуации завершен.

Ключевые слова

Рассказ, Залоглу Рустем, символ, анализ, теория мономифа.

* Дата поступления статьи: 06.10.2023

Дата принятия статьи: 20.11.2023

Цитирование: Öz, Ş. (2023). Joseph Campbell'in Monomit Kuramı Bağlamında Zaloğlu Rüstem Hikâyesi ve Motif İncelemesi. *TURAN Uluslararası Sosyal ve Beşerî Bilimler Dergisi (TURANusbb)*, 5: 39-49.

** Магистрант., Зонгулдакский университет им. Бюлента Эджевита, факультет гуманитарных и социальных. Электронная почта: seymanuroz1122@icloud.com ORCID: 0000-0002-4721-0174